

תאריך עדכון: 30/11/23

שם מחלקה: ביה"ס ללימודי יסוד ביהדות

שם ומספר הקורס:

הרמב"ם ומשנתו הפילוסופית (03-099-37)

שם הקורס באנגלית: Maimonides and his Philosophy

שם המרצה: ד"ר דרור ארליך

סוג הקורס: מקוון

שנת לימודים: תשפ"ד סמסטר: ב היקף שעות: 2 ש"ש
אתר הקורס באינטרנט: אתר בלמדה

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה (מטרות על / מטרות ספציפיות):
מטרת הקורס היא להציג תמונה רחבה ומעמיקה של הגותו הדתית של הרמב"ם.

תוצרי למידה:

- להכיר את דמותו של הרמב"ם – תולדות חייו, כתביו ומשנתו ההגותית
- להבין סוגיות מרכזיות בהגות היהודית בימי הביניים שבהן עסק הרמב"ם
- לרכוש ולשכלל כישורי קריאה וניתוח של טקסטים עיוניים
- לפתח סקרנות אינטלקטואלית ויכולת לנהל דיון מעמיק בסוגיות פילוסופיות

ב. תוכן הקורס:

רציונל, נושאים:

הקורס עוסק בדמותו ובהגותו של הרמב"ם, ההוגה היהודי החשוב והמשפיע ביותר בימי הביניים ואחת הדמויות הבולטות בתולדות העם היהודי. במהלך הקורס נידונות סוגיות מרכזיות בהגותו הדתית של הרמב"ם, וזאת באמצעות עיון מונחה במקורות נבחרים מכתביו.

מהלך השיעורים:

הקורס הוא קורס מקוון א-סינכרוני המתנהל באתר בלמדה. יתקיימו בו גם שני מפגשי זום, אחד בתחילת הסמסטר והשני לקראת סיומו (ללא חובת נוכחות).
חומרי הלימוד בלמדה מאורגנים ביחידות על פי נושאים: שלוש היחידות הראשונות הן מבואות לקורס, לאחריהן יחידות התוכן שבהן נלמדים פרקים נבחרים מכתביו העיקריים של הרמב"ם לפי סדר כתיבתם, ויחידת סיום הכוללת חובת קריאה ביבליוגרפית.
כמו כן פועלים באתר שני פורומים:

(1) פורום 'שאלות ותשובות', שמטרתו לאפשר הצגת שאלות הבנה והבהרה הנוגעות לקורס, לחומר הלימוד ולבחינה.

(2) פורום 'בואו נדבר על זה', שבו יתקיימו במהלך הקורס 4 דיונים פתוחים לגבי נושאים, מושגים ואירועים הקשורים לחומר הנלמד. הסבר מפורט על פורום זה מופיע במבוא לקורס בלמדה.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים (ההפניות הביבליוגרפיות המלאות לקיצורים שבטבלה מופיעות בסעיף הביבליוגרפיה):

*** בלמדה יופיעו כל 26 היחידות של הקורס, כמפורט בטבלה, כדי לאפשר למי שירצו בכך להרחיב את הלמידה. בפועל, חומר הלימוד בקורס יכלול רק 15 יחידות (המודגשות בטבלה).**

מס' היחידה	כותרת	פירוט התוכן	מקורות מחקריים
1	מהי פילוסופיה יהודית?	מהי פילוסופיה? מהי פילוסופיה יהודית? האם יש פילוסופיה יהודית? הגדרות המושג בספרות המחקר; מאפיינים של המושג; המסגרת הכרונולוגית	ישפה, כרך א, עמ' 65–7.
2	הרמב"ם: תולדות חייו, כתביו ודמותו ההגותית	התחנות העיקריות בחיי הרמב"ם; כתביו העיקריים; שפת הכתיבה; מטרותיו; התגובות למשנתו	הלברטל, עמ' 11–84; קרמר.
3	מקורותיו הפילוסופיים של הרמב"ם	ההקשרים של הגות הרמב"ם – פילוסופיה כללית והגות יהודית; הגישה של הרמב"ם למקורותיו; ההוגים והזרמים המוזכרים באיגרת לשמואל אבן תיבון טקסט: קטע מהאיגרת לשמואל אבן תיבון	פינס; Davidson 2011; Seeskin, pp. 58–81.
4	איגרת השמד	הרקע ההיסטורי לאיגרת; עיקרי האיגרת: השאלה ההלכתית, תשובת הנשאל, ביקורתו של הרמב"ם עליה, תשובתו של הרמב"ם טקסט: קטעים מהאיגרת	הרטמן, עמ' 31–66.
5	ההקדמה לפירוש המשנה (1):	המשנה והמבנה הפנימי שלה; מאפייני פירוש הרמב"ם למשנה: זמן ומקום כתיבתו,	

	<p>שפת הכתיבה, מטרת הספר, הנושא הכללי שלו והשילוב בין הלכה לפילוסופיה; דוגמה לטקסט מתוך פירוש המשנה עצמו (חגיגה ב, א); ההקדמות לפירוש המשנה; נושא ההקדמה לפירוש המשנה; הערות נוספות על ההקדמה לפירוש המשנה</p> <p>טקסט: קטעים מההקדמה</p>	<p>מבוא לתורה שבועל פה</p>	
<p>שוורץ תשס"א, עמ' 56–68.</p>	<p>הקשר הדיון בהקדמה; הדיון בתכלית האדם</p> <p>טקסט: קטע מתוך ההקדמה</p>	<p>ההקדמה לפירוש המשנה (2): תכלית האדם</p>	6
<p>קליין-ברסלבי תשע"א, עמ' א-יח.</p>	<p>נושאי ההקדמה והמבנה שלה; נפש האדם – מהותה ותפקידיה</p> <p>טקסט: ההקדמה למסכת אבות, פרק א</p>	<p>ההקדמה למסכת אבות (1): נפש האדם</p>	7
<p>קליין-ברסלבי תשע"א, עמ' יח-מב; שביד.</p>	<p>הדיון בתורת המוסר: חלקי הנפש הרלוונטיים, נפש בריאה ונפש חולה, ריפוי חולי הנפש (תורת הדרך האמצעית), בין המעולה לכובש את יצרו</p> <p>טקסט: ההקדמה למסכת אבות, פרקים ב-ו</p>	<p>ההקדמה למסכת אבות (2): תורת המוסר</p>	8
<p>קלנר תשע"ו א, עמ' 107–117.</p>	<p>הסבר כללי על ההקדמה לפרק חלק; מבנה הדיון בשכר ועונש; תוכן הדיון: חמש השיטות והביקורת עליהן, משל המורה והתלמיד, המושג עולם הבא, מושגי שכר ועונש נוספים (הרחבה בנושא תחיית המתים – איגרת תחיית המתים), העולם הבא ושאלת התכלית</p> <p>טקסט: החלק הראשון של ההקדמה</p>	<p>ההקדמה לפרק חלק (1): שכר ועונש</p>	9
<p>ארליך; קלנר 1991, עמ' 18–58; כשר תשע"א; קלנר</p>	<p>מבוא לתורת העיקרים; תוכן רשימת י"ג העיקרים</p>	<p>ההקדמה לפרק חלק (2): עיקרי האמונה</p>	10

<p>תשע"ו א, עמ' 30– 40; קלנר תשע"ו ב, עמ' 59–71. קריאת חובה: ארליך, עמ' 13–23, 209– 211 (סרוק בלמדה).</p>	<p>טקסט: החלק השני של ההקדמה לפרק חלק</p>		
<p>הרטמן, עמ' 87– 128.</p>	<p>הרקע ההיסטורי לאיגרת; עיקרי האיגרת: גזירות שמד והיחס אל האסלאם, תעמולה של יהודי מומר, הופעת משיח שקר; השפעת האיגרת טקסט: קטעים מהאיגרת</p>	<p>איגרת תימן</p>	<p>11</p>
<p>טברסקי. קריאה מומלצת: הלברטל, עמ' 145– 234.</p>	<p>סקירה כללית על הספר: מקורותיו ההלכתיים, זמן כתיבתו, שפת כתיבתו ומניעי כתיבתו; מאפיינים מרכזיים של הספר: קיצור ואחידות, אנציקלופדיה מקיפה ושם הספר, מיון וארגון מחדש, השמטות ושינויים, שילוב בין הלכה ופילוסופיה, השפעה</p>	<p>מבוא למשנה תורה</p>	<p>12</p>
	<p>מציאות האל, אחדות האל ואי- גשמיותו של האל טקסט: הלכות יסודי התורה, פרק א</p>	<p>משנה תורה (1): הלכות יסודי התורה – יסודות תפיסת האלוהות</p>	<p>13</p>
<p>צדיק, עמ' 44–66; קליין-ברסלבי תשע"א, עמ' מב-סא.</p>	<p>תפיסת חופש הבחירה; בעיית הבחירה ורצון האל; בעיית הידיעה והבחירה טקסט: הלכות תשובה, פרק ה</p>	<p>משנה תורה (2): הלכות תשובה – בחירה חופשית</p>	<p>14</p>
<p>שוורץ תשנ"ז.</p>	<p>משיחיות אפוקליפטית ומשיחיות נטורליסטית טקסט: הלכות מלכים, פרקים יא-יב</p>	<p>משנה תורה (3): הלכות מלכים – הרעיון המשיחי</p>	<p>15</p>
<p>הלברטל, עמ' 235– 298.</p>	<p>על הספר: זמן כתיבתו, דרך כתיבתו, שפת כתיבתו ותרגומיו, המבנה והנושאים העיקריים</p>	<p>מבוא למורה נבוכים (1)</p>	<p>16</p>

	<p>טקסט: קטעים מהמבואות למורה נבוכים: האיגרת אל התלמיד והפתיחה</p>		
<p>17</p>	<p>מבוא למורה נבוכים (2)</p>	<p>על הספר: מטרות, קהל היעד, מניעי הכתיבה, סגנון הכתיבה (כתיבה אזוטרית); התגובות לספר</p> <p>טקסט: קטעים מהמבואות למורה נבוכים: הצוואה וההקדמה</p>	<p>הלברטל, עמ' 235–298.</p>
<p>18</p>	<p>מורה נבוכים (1): הפרקים המילוניים ופרק א' של הספר</p>	<p>הפרקים המילוניים, תפקידם והמבנה שלהם; 'צלם ודמות' והמושג צלם אלוהים</p> <p>טקסט: מורה נבוכים, חלק א, פרק א</p>	<p>הרוי.</p>
<p>19</p>	<p>מורה נבוכים (2): תורת ההכרה</p>	<p>גבולות ההכרה; הסיבות למחלוקות; שימוש נכון ולא נכון בשכל; מגבלות לימוד מטפיסיקה; ענווה</p> <p>טקסט: מורה נבוכים, חלק א, פרקים ה, לא-לד</p>	<p>שטרן, פרק 5; Seeskin, pp. 105–133.</p>
<p>20</p>	<p>מורה נבוכים (3): תורת התארים</p>	<p>הגדרת המושג אמונה; הערות מבוא לתורת התארים והסבר מפורט על ארבעת סוגי התארים: עצמות/חיוב, יחס, פעולה ושליה</p> <p>טקסט: מורה נבוכים, חלק א, פרקים ג, ס</p>	<p>ישפה, כרך ג, עמ' 209–243; שטרן, פרק 6; Rudavsky, pp. 36–60.</p>
<p>21</p>	<p>מורה נבוכים (4): שאלת בריאת העולם – שני הקשרים פילוסופיים</p>	<p>הוויכוח על תפיסת הרמב"ם בשאלת הבריאה; בריאת העולם וההוכחות למציאות האל; בריאת העולם ואי-גשמיות האל</p> <p>טקסט: מורה נבוכים, חלק א, פרק עא; חלק ב, פרק כה</p>	<p>קליין-ברסלבי תשמ"ח; Davidson 1987, s.v. Moses Maimonides</p>
<p>22</p>	<p>מורה נבוכים (5): בעיית הרע / הסבל האנושי</p>	<p>בעיית הרע בתולדות הפילוסופיה; בעיית הרע – ההיבט התאולוגי; בעיית הסבל האנושי – ההיבט הקיומי</p>	<p>בן-אור.</p>

	טקסט: מורה נבוכים, חלק ג, פרקים ח-יב		
23	מורה נבוכים (6): מושג ההשגחה	גישות שונות לשאלת ההשגחה; עמדת הרמב"ם בנושא – השגחה והשכלה	ישפה, כרך ג, עמ' 370–364.
	טקסט: מורה נבוכים, חלק ג, פרקים יז-יח		
24	מורה נבוכים (7): תכלית התורה וטעמי המצוות	פרקי טעמי המצוות – מבנה ותוכן; שתי מטרות התורה והיחס ביניהן; הדעות שהתורה מלמדת	ישפה, כרך ג, עמ' 342–328.
	טקסט: מורה נבוכים, חלק ג, פרקים כז-כח		
25	מורה נבוכים (8): תכלית האדם	משל הארמון והנמשלים שלו; ארבע השלמויות והשלמות האנושית האמיתית	גולדמן, עמ' 60–86; שטרן, פרק 8; Kellner 1990.
	טקסט: מורה נבוכים, חלק ג, פרקים נא, נד		
26	הפרשנות להגותו של הרמב"ם	הגישות הפרשניות העיקריות למורה נבוכים; המשותף לגישות השונות; הגות הרמב"ם ממבט היסטורי	רביצקי 1991; קריאת חובה: הלברטל, עמ' 299–310 (סרוק בלמדה).

ג. דרישות קדם: אין.

ד. חובות / דרישות / מטלות:

- לימוד היחידות שיוגדרו באתר הקורס בלמדה כחומר הלימודים לשנה"ל הנוכחית (לכל היותר 15 יחידות).
- השתתפות בפורום 'בואו נדבר על זה': יש חובת השתתפות ב-2 פורומים לפחות במהלך הקורס. אי עמידה בדרישה זו, משמעותה שלא יתאפשר להיבחן בקורס ולא לקבל בו ציון.
- בחינה (אמריקאית) – פרונטלית בקמפוס.

ה. מרכיבי הציון הסופי:

- ציון הבחינה: 70%. ציון עובר בבחינה: 60. אי עמידה בדרישה זו, משמעותה ציון נכשל בקורס, גם אם הממוצע המשוקלל עם המטלה גבוה מ-60.
- ציון על פורום 'בואו נדבר על זה' בלמדה: 30%, לפי הפירוט הבא:

מספר התגובות האיכותיות	ציון
2	עד 60
3	60–80
4	80–100

במתן הציון על הפורום, תילקח בחשבון, חוץ מאיכות התגובות ומספרן, גם תרומה מיוחדת לדיונים, למשל על ידי תגובות איכותיות לתשובות של סטודנטים אחרים, שילוב הפניות וקישורים רלוונטיים בתגובות וכד'.

1. ביבליוגרפיה

מקורות כתבי הרמב"ם:

1. איגרות הרמב"ם, מהדורת י' שילת, כרכים א-ב, ירושלים תשנ"ה.
2. הקדמות הרמב"ם למשנה, מהדורת י' שילת, ירושלים תשנ"ו.
3. מורה נבוכים לרבנו משה בן מימון, מהדורת מ' שורץ, כרכים א-ב, תל-אביב תשס"ג.
4. משנה עם פירוש רבינו משה בן מימון, מהדורת י' קאפח, כרכים א-ג, ירושלים תשכ"ג-תשכ"ח.
5. רבי משה בן מימון, שמונה פרקים, מהדורת מ' שורץ, ירושלים תשע"א.
6. רבנו משה בן מימון, ספר משנה תורה "המקבץ לתורה שבעל-פה כולה", מהדורת י' מקבילי, חיפה תשס"ט.
7. שיעורי הרב יוסף קאפח על הרמב"ם: הקדמות לפירוש המשנה – הקדמה לפירוש המשנה, קרית אונו תשע"ח.
8. שיעורי הרב יוסף קאפח על הרמב"ם: הקדמות לפירוש המשנה – פרק חלק, קרית אונו תשפ"ב.

חומר לקריאה מומלצת – קריאת העשרה (רשות):

1. אלקיים, א'; שורץ, ד' (עורכים), הרמב"ם בנבכי הסוד: מחווה למשה חלמיש, רמת-גן תשס"ט.
2. ארליך, ד', הרמב"ם על יסודות האמונה היהודית, תל-אביב 2019.
3. בן-אור, א', 'מודלים להבנת הרע ב"מורה נבוכים"', עיון לד (תשמ"ה), עמ' 3–33.
4. גולדמן, א', מחקרים ועיונים: הגות יהודית בעבר ובהווה (בעריכת ד' סטמן וא' שגיא), ירושלים תש"ס.
5. הלברטל, מ', הרמב"ם: רבי משה בן מימון, ירושלים תשס"ט.
6. הרוי, ז', כיצד להתחיל ללמוד את מורה הנבוכים ח"א פ"א, דעת 21 (תשמ"ח), עמ' 5–23.
7. הרטמן, ד', מנהיגות בעיתות מצוקה: על איגרות הרמב"ם, תל-אביב 1985.
8. חלמיש, מ'; כשר, ח' (עורכים), דעת הרמב"ם: ילקוט מאמרים בחקר משנת הרמב"ם, רמת-גן תשס"ד.
9. טברסקי, י', מבוא למשנה תורה לרמב"ם, ירושלים תשנ"א.
10. ישפה, ר', פילוסופיה יהודית בימי הביניים מרס"ג עד הרמב"ם, א-ג, רעננה תשס"ה-תשס"ז.
11. כשר, ח', על המינים, האפיקורסים והכופרים במשנת הרמב"ם, תל-אביב תשע"א.
12. כשר, ח', 'פירושי הרמב"ם לסיפור נקרת-הצור', דעת 35 (תשנ"ה), עמ' 29–66.

13. פינס, ש', 'המקורות הפילוסופיים של מורה נבוכים', בין מחשבת ישראל למחשבת העמים, ירושלים תשל"ז, עמ' 103–173.
14. צדיק, ש', מהות הבחירה בהגות היהודית בימי הביניים, ירושלים תשע"ז.
15. קליין-ברסלבי, ש', 'מבוא', רבי משה בן מימון, שמונה פרקים, מהדורת מ' שורץ, ירושלים תשע"א, עמ' א-סג.
16. קליין-ברסלבי, ש', פירוש הרמב"ם לסיפור בריאת העולם, ירושלים תשמ"ח.
17. קליין-ברסלבי, ש', שלמה המלך והאזוטריזם הפילוסופי במשנת הרמב"ם, ירושלים תשנ"ז.
18. קלנר, מ', אמונה שאינה מגיעה לעיקר: במה נבחנת יהדות, ירושלים תשע"ו. [= קלנר תשע"ו א]
19. קלנר, מ', גם הם קרויים אדם: הנכרי בעיני הרמב"ם, רמת-גן תשע"ו. [= קלנר תשע"ו ב]
20. קלנר, מ', תורת העיקרים בפילוסופיה היהודית בימי הביניים, ירושלים 1991.
21. קרמר, י', הרמב"ם: ביוגרפיה, תל-אביב 2019.
22. רביצקי, א' (עורך), הרמב"ם: שמרנות, מקוריות, מהפכנות, א-ב, ירושלים תשס"ט.
23. רביצקי, א', 'סתרי תורתו של מורה הנבוכים: הפרשנות בדורותיו ובדורותינו', על דעת המקום: מחקרים בהגות היהודית ובתולדותיה, ירושלים 1991, עמ' 142–181.
24. שביד, א', עיונים בשמונה פרקים לרמב"ם, ירושלים 1989.
25. שוורץ, ד', אמונה ותבונה: דרכי הוויכוח בהגות היהודית בימי הביניים, תל-אביב תשס"א.
26. שוורץ, ד', הרעיון המשיחי בהגות היהודית בימי הביניים, רמת-גן תשנ"ז.
27. שטראוס, ל', 'אופיו הספרותי של "מורה נבוכים"', ירושלים ואתונה: מבחר כתבים, ירושלים תשס"א, עמ' 167–205.
28. שטרן, י', החומר והצורה במורה נבוכים לרמב"ם, בני ברק 2017.
29. Davidson, H. A., *Maimonides the Rationalist*, Oxford 2011.
30. Davidson, H. A., *Moses Maimonides: The Man and His Works*, Oxford 2005.
31. Ivry, A. L., *Maimonides' Guide of the Perplexed: A Philosophical Guide*, Chicago and London 2016.
32. Kellner, M., *Maimonides' Confrontation with Mysticism*, London 2006.
33. Kellner, M., *Maimonides on Human Perfection*, Atlanta, GA 1990.
34. Kellner, M. and Gillis, D., *Maimonides the Universalist: The Ethical Horizons of the Mishneh Torah*, London 2020.
35. Kellner, M., *Science in the Bet Midrash: Studies in Maimonides*, Brighton, MA 2009.
36. Kraemer, J. L., *Maimonides: The Life and World of One of Civilization's Greatest Minds*, New York 2008.
37. Kraemer, J. L., *Perspectives on Maimonides: Philosophical and Historical Studies*, Oxford 1996.
38. Kreisel, H., *Maimonides' Political Thought*, Albany 1999.

- Robinson, I. et al. (eds.), *The Thought of Moses Maimonides: Philosophical and Legal Studies*, Lewiston, New York 1990. .39
- Rudavsky, T. M., *Maimonides*, United Kingdom 2010. .40
- Schwartz, D., *The Many Faces of Maimonides*, Brighton, MA 2018. .41
- Seeskin, K. (ed.), *The Cambridge Companion to Maimonides*, Cambridge 2005. .42
- Strauss, L., 'How to Begin to Study The Guide of the Perplexed', *The Guide of the Perplexed*, S. Pines (trans.), Chicago 1963, pp. xi–lvi. .43
- Stroumsa, S., *Maimonides in His World: Portrait of a Mediterranean Thinker*, Princeton 2009. .44

חומר מחייב למבחן (חובה – החומרים סרוקים ומצורפים ליחידות המתאימות בלמדה):
1. יחידה 26 – הלברטל, מ', הרמב"ם: רבי משה בן מיימון, ירושלים תשס"ט, עמ' 299–310.